

Ks. MACIEJ BASIUK

Uniwersytet Śląski

Wydział Teologiczny

<https://orcid.org/0000-0001-5844-3259>

WSKAZANIA DLA DUCHOWNYCH W KORESPONDENCJI ŚW. HIERONIMA¹

GUIDELINES FOR THE CLERGY IN THE CORRESPONDENCE OF ST. JEROME

ABSTRACT:

W twórczości św. Hieronima ważną rolę odgrywa jego korespondencja, którą prowadził z ludźmi pochodzącymi z różnych grup społecznych. W niniejszym opracowaniu analizie zostały poddane jedynie listy kierowane do osób duchownych, aby wskazać, jakich rad i pouczeń udziela im Doktor Kościoła. Osiągnięte wnioski wskazują na dwa ich typy: przestrogi i zachęty. W ten sposób św. Hieronim prowadzi duchownych swoich czasów do porzucenia lub unikania grzechów oraz do praktykowania cnót. Przeprowadzone badania wykazały również, że nie można nauczania skierowanego do duchownych, zawartego w listach Strydończyka, uznać za kompletną formę reguły życia.

Jerome's correspondence with people from various social groups played an important role in his work. In this study, only letters addressed to clergy were analyzed in order to indicate what advice the Doctor of the Church gives them. The conclusions reached point to two types: warnings and encouragements. In this way, Jerome leads the clergy of his time to remove or avoid vices from their lives and to practice virtues. The research also showed that the teaching addressed to clergy contained in Strydonian's letters cannot be considered a complete form of a rule of life.

Papież Franciszek w liście z okazji 1600. rocznicy śmierci św. Hieronima napisał: „Solidne doświadczenie życia, karmione słowem Bożym, sprawia, że Hieronim, za sprawą obszernej wymiany korespondencji, staje się przewodnikiem duchowym. Staje się towarzyszem w drodze, przekonany, że «nie ma takiej sztuki, której można by się nauczyć bez mistrza»”². Słowa te stały się impulsem do pochylenia się nad epistolografią doktora Kościoła z intencją poszukiwania rad, jakie

¹ Artykuł powstał na podstawie referatu o tym samym tytule wygłoszonego 3.12.2022 r. w Wyższym Seminarium Duchownym w Tarnowie na Ogólnopolskiej Biblijnej Konferencji Naukowej „Scripturae Sacrae Affectus” zorganizowanej przez Katedrę Pisma Świętego Wydziału Teologicznego Sekcja w Tarnowie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

² Franciszek, List apostolski w XVI stulecie śmierci św. Hieronima *Scripturae Sacrae Affectus* (2020).

kieruje on do osób duchownych, aby przez podjęty wysiłek badawczy uszczegółowić dość ogólne stwierdzenie papieża.

W prowadzonych badaniach najpierw została podjęta kwestia adresatów listów i próba odpowiedzi na pytania: kim byli, jakie piastowali urzędy, czy jaki prowadzili sposób życia? Zwrócona została również uwaga na okoliczności, które mogły mieć wpływ na treść listów. Następnie poddane analizie zostały konkretne wskazania Hieronima, jakie można znaleźć w jego listach, co stanowi główny cel prowadzonych poszukiwań. W tej części badań najpierw zwrócono uwagę na przestrogi, czyli wskazanie tego, z czego należy zrezygnować lub czego unikać. Rozpoczęcie od czynnika negatywnego wynika z klasycznej praktyki stosowanej w życiu duchowym, wymagającej odrzucenia grzechu, zanim podejmie się pracę nad rozwijaniem cnót. Zgodnie z tą praktyką następnym elementem uwzględnionym w korespondencji Strydończyka będą wskazania i zachęty, jakich udziela adresatom, aby pomóc im rozwinąć ich życie duchowe.

Ważną kwestią dla prowadzonych poszukiwań było również pytanie o źródła nauczania Hieronima. Co prawda we wspomnianym wyżej liście papież Franciszek wskazuje na dwa z nich: doświadczenie osobiste oraz Pismo Święte, ale pozostaje wątpliwość, czy są to jedyne źródła, a w przypadku Pisma Świętego – na czym dokładnie polega jego rola?

1. Osoby duchowne będące adresatami korespondencji Hieronima

W gronie osób duchownych, z którymi koresponduje Hieronim, na pierwszym miejscu wypada wymienić papieża Damazego³, mentora i patrona, a po czasie także przyjaciela, który miał spory wpływ na prowadzone przez niego prace nad tłumaczeniem i interpretacją Biblii, a także na pozycję, jaką cieszył się wśród współczesnych sobie⁴. Ich korespondencja skupiona jest na kwestiach biblijnych ze Starego i Nowego Testamentu oraz na bieżących sprawach dotyczących życia Kościoła. Strydończyk koresponduje również z następcami Damazego – Innocentym⁵ i Bonifacym⁶. W przypadku tego pierwszego zachowały się jedynie jego listy, ale wynika z nich, że również Hieronim kierował do niego swoje pisma.

Następnym ważnym adresatem listów Doktora Kościoła jest Augustyn⁷, biskup Hippony. Korespondencja pomiędzy nimi trwała ponad dwadzieścia lat, począwszy od 394 roku, gdy Hieronim otrzymał od niego pierwszy list. Przedmiotem tej korespondencji są w głównej mierze kwestie dotyczące tłumaczenia tekstów biblijnych oraz ich rozumienia. Ponadto pojawiają się również wątki teologiczne

³ Listy Hieronima do Damazego: 15, 16, 18, 20, 21, 36. Listy Damazego do Hieronima: 19, 35.

⁴ J.N.D. Kelly, *Hieronim. Życie, pisma, spory*, tłum. R. Wiśniewski, Warszawa 2003, s. 98-101.107.

⁵ Listy: 135, 136, 137.

⁶ List 153.

⁷ Listy Hieronima do Augustyna: 102, 103, 105, 112, 115, 134, 141, 142. Listy Augustyna do Hieronima: 56, 67, 101, 104, 110, 111, 116, 131, 132, 144.

związane zazwyczaj z aktualnie szerzącymi się herezjami. Peter Brown podsumowuje ich korespondencję w następujący sposób: „stanowi [ona] unikalny dokument w historii wczesnego Kościoła. Czytając ją, widzimy dwóch wielce oświeconych mężów wymieniających listy pełne wyszukanej kurtuazji i zarazem bezprzykładnie jadownicze. Obaj przyjmują wystudiowane pozy, odpowiadające chrześcijańskiemu ideałowi skromności i pokory. Pazury wysuwają tylko na moment, w aluzjach do klasyki, w cytatach z poetów, urywanych tak, aby adresat dopowiedział sobie ciąg dalszy. Żaden nie ustępuje ani na centymetr”⁸. Trzeba jednak zauważyć, że styl korespondencji tych dwóch wielkich ludzi zmienia się z czasem, gdy Augustyn uświadamia sobie, „jak drażliwym człowiekiem był Hieronim i jak delikatnie należy z nim postępować”⁹. Świadczy o tym list skierowany do Prezydusza, prosząc go o przekazanie listu Hieronimowi oraz o zadbanie o jego życzliwe przyjęcie¹⁰.

W innym duchu układa się korespondencja Hieronima z Amandem¹¹, Witalisem¹², Ewangelusem¹³, Rufinem¹⁴, Sunniaszem i Fretelasem¹⁵, mnichami Mineariuszem i Aleksandrem¹⁶, Cyprianem¹⁷ oraz Prezyduszem¹⁸. W tym przypadku, odpowiadając na prośby odbiorców, którzy traktują go jako wybitnego egzegetę i eksperta, przesyła im objaśnienia tekstów biblijnych lub problemów teologicznych. Jest to znamieny rys prowadzonej przez niego korespondencji również z osobami spoza kręgów duchowieństwa. Wśród wywodów Hieronima znajdziemy także nieliczne pouczenia odnoszące się do życia adresatów.

Silne piętno na korespondencji Hieronima z duchownymi wywarła sprawa osądzenia go o sprzyjanie poglądom Orygenesusa i propagowanie ich. Było to związane z działalnością Epifaniusza, biskupa Salaminy, który radykalnie starał się zwalczać wszelkie przejawy orygenizmu. Dlatego Hieronim w swoich listach musiał czy to bronić swojego nauczania, czy też potem relacjonował bieżące etapy działań przeciwników Orygenesusa. Szczególny tego ślad znajdujemy w korespondencji z Teofilem¹⁹. Ten wątek wywarł również ogromne piętno na jego przyjaźni z Rufinem – pierwszy list skierowany do niego wyraża pragnienie spotkania²⁰, natomiast kolejny, po opowiedzeniu się Rufina za nauczaniem Orygenesusa, ma zupełnie inny charakter²¹. Dla poznania poglądów Hieronima w odniesieniu do

⁸ P. Brown, *Augustyn z Hippony*, tłum. W. Radwański, Warszawa 1993, s. 278-279.

⁹ J.N.D. Kelly, *Hieronim...*, s. 306.

¹⁰ Zob. Hieronim, List 111.

¹¹ List 55.

¹² List 72.

¹³ Listy: 73 i 146.

¹⁴ List 74.

¹⁵ List 106.

¹⁶ List 119.

¹⁷ List 140.

¹⁸ List 155.

¹⁹ Listy: 63, 82, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 96, 98, 99, 100.

²⁰ List 3.

²¹ List 81.

nauczania Orygenesesa ważne znaczenie ma list skierowany do Tranwilina²², w którym wyjaśnia, jak należy czytać dzieła filozofa i teologa.

Zupełnie inny charakter mają krótkie listy, w których Strydończyk prosi o przysłanie listu (Niceasz²³, Chryzokom²⁴, Antonii²⁵), o modlitwę, aby potrafił służyć Bogu (Teodozjusz i anachoreci²⁶) czy też o książki (Paweł²⁷). Ukazują one Doktora Kościoła jako osobę troszczącą się o kontakt z innymi, zainteresowaną ich losami. Jak stwierdza Michał Kieling: „Dla Hieronima *epistula* jest formą wzajemnego kontaktu, okazywania pamięci i uobecniania przyjaciół”²⁸.

Podobny charakter mają również te najważniejsze dla naszych dalszych rozważań listy, w których udziela wskazówek dotyczących wzrostu w życiu duchowym oraz postępowania właściwego dla osoby duchownej, skierowane do Oceana²⁹, Heliodora³⁰, Nepocjana³¹, Paulina³² i Rustyka³³.

2. Przestrogi

Ważnym elementem w rozwoju życia duchowego, zwłaszcza na jego początkowym etapie, jest usuwanie grzechów i wad, bo to dopiero pozwala na budowanie cnót. Pisząc do Rustyka, Hieronim poucza go, że postępowanie chrześcijan musi różnić się od sposobu działania filozofów świeckich: „Tamci występki leczą występkiem i grzech grzechem, a my miłością do cnót zwyciężamy występki (...) Jeśli nie znienawidzimy złego, nie możemy kochać dobrego”³⁴. Walka z grzechem nie jest łatwym zadaniem – nie wystarczy samo pragnienie dobra, potrzebne są również wysiłki, które pomogą zrezygnować z niewłaściwego zachowania. Bardzo mocno ten wątek jest obecny w liście do diakona Sabiniana, na którym ciążyą poważne zarzuty o grzechy przeciw czystości, włącznie z oskarżeniem o uwiedzenie jednej z mniszek. Hieronim walczy o niego, starając się przekonać go, żeby wszedł na drogę nawrócenia i radykalnie odciął się od dawnego sposobu

²² List 62.

²³ List 8.

²⁴ List 9.

²⁵ List 12.

²⁶ List 2.

²⁷ List 10.

²⁸ M. Kieling, „*Amicitia quae desinere potest vera nunquam fuit*”. *Przyjaźń w Listach św. Hieronima ze Strydonu*, „Vox Patrum” 75 (2020), s. 269. Por. J. Czuj, *Św. Hieronim. Żywot – dzieła – charakterystyka*, Warszawa 1954, s. 40-41.

²⁹ List 69.

³⁰ List 14.

³¹ List 52.

³² Listy 53 i 58.

³³ List 125.

³⁴ Hieronim, List 125,14, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy IV (116-130)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czuj, (ŻMT 63), Kraków 2011, s. 160*-161*.

postępowania³⁵. W tym kontekście trzeba też wspomnieć o piętnowaniu przez Strydończyka praktyki tzw. małżeństw duchowych³⁶.

Nic więc dziwnego, że radzi Nepocjanowi: „Rzadko albo nigdy niech nie prześlę stopy kobiety progu twojego małego mieszkania. Dla wszystkich młodych dziewcząt i dziewic Chrystusa albo jednakowo bądź obojętny, albo jednakowo je miłuj. Nie przebywaj z nimi pod tym samym dachem; nie ufaj przeszłej czystości”³⁷; w dalszej części listu dodaje: „Jeśli pełniąc obowiązki duchownego, odwiedzasz wdowę albo dziewicę, nigdy nie wchodź do ich domu sam, ale w otoczeniu towarzyszy, by wspólne z nimi przebywanie nie ściągnęło na ciebie hańby. (...) Strzeż się wszelkich podejrzeń i zapobiegaj pogłoskom opartym na zmyśleniu mającym pozory prawdopodobieństwa”³⁸. Te jego rady nie płyną z lęku przed kobietami, ale z doświadczenia życiowego, które uczy Hieronima, że w otoczeniu każdej osoby są ludzie dobrzy i źli, dlatego należy zachować ostrożność, aby nie dać tym złym okazji do szkodenia. W swoim życiu miał przecież wiele do czynienia z kobietami, które prowadził w rozwoju życia duchowego najpierw w Rzymie, a potem w Betlejem. O tych jego kontaktach świadczy też spora liczba listów do nich kierowanych. Historia jego życia pokazuje, że te relacje były dla niego czasami powodem problemów ze względu na fałszywe oskarżenia i oszczerstwa.

Wśród przestróg, jakich udziela Hieronim, znajdziemy też ostrzeżenie przed niegodnymi duchownymi. W Liście 7. piętnuje postępowanie kapłana Lupicyna, którego miał okazję poznać, przebywając w swoich rodzinnych stronach. Z kolei mnicha Heliodora poucza: „Nie wszyscy biskupi są biskupami naprawdę. Zwłaszcza uwagę na Piotra, ale zważ i na Judasza. Patrzysz na Szczepana, lecz popatrz i na Mikołaja, którego Pan w Objawieniu potępią swym wyrokiem; który tak obrzydliwe i haniebne rzeczy wymyślił, że z nich jak z korzenia wyrasta herezja nikolaitów. (...) Gdy mnich upadnie, będzie prosił za nim kapłan. Za upadłym kapłanem któż prosić będzie?”³⁹. Sporo wskazań odnoszących się do różnych słabości i grzechów, które można znaleźć w postępowaniu duchownych, wymienia Hieronim w liście do Nepocjana, starając się go przestrzec przed niewłaściwym postępowaniem, np. przed pragnieniem posiadania majątku, a tym bardziej zdobywaniem go w niegodziwy sposób: „Porwać cokolwiek przyjacielowi jest kradzieżą, lecz okraść Kościół jest świętokradztwem. Gdy otrzymamy coś do rozdania ubogim i tak licznym głodnym, wówczas chcieć okazać się przezornym czy bojaźliwym lub – co jest najoczywistszą zbrodnią – ująć coś z tego, przewyższa wszelkie okrucieństwo rozbójników”⁴⁰.

³⁵ Zob. Hieronim, List 147.

³⁶ A. Gburek, *Wykroczenia na tle seksualnym w listach św. Hieronima*, „Vox Patrum” 29 (2009), t. 53-54, s. 575-576.

³⁷ Hieronim, List 52,5, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czujka, (ŻMT 55), Kraków 2010, s. 16*.

³⁸ Hieronim, List 52,5, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, s. 16*-17*.

³⁹ Hieronim, List 14,9, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy I (1-50)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czujka, (ŻMT 54), Kraków 2010, s. 34*-35*.

⁴⁰ Hieronim, List 52,16, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, s. 24*.

Ważną sprawą jest też dla Hieronima relacja panująca między duchownymi, w której niestety mogą pojawić się pewne niedociągnięcia: „biskupi powinni wiedzieć, że są kapłanami, nie panami; niech się odnoszą do duchownych z należnym im szacunkiem, aby i duchowni oddawali im cześć jako biskupom”⁴¹. Kwestia wzajemnego szacunku była dla Strydończyka szczególnie istotna. Sam bowiem sporo przecierpiał ze strony innych duchownych na skutek różnych niesłusznych oskarżeń: „Szkalujących zaklinam, by dali spokój i przestali złorzeczyć; pisałem bowiem nie jako przeciwnik, ale jako przyjaciel. I nie napadałem na tych, którzy grzeszą, lecz napominałem, by nie grzeszyli. I nie tylko w stosunku do nich, ale i w stosunku do siebie samego byłem sędzią, a chcąc wyjąć źdźbło z oka bliźniego, najpierw ze swego belkę wyrzuciłem. Nikogo nie uraziłem, żadnego imienia nawet dla przykładu nie podałem, słowa moje w nikogo specjalnie nie były wymierzone; jest to ogólna rozprawa o błędach”⁴². Własne doświadczenia powodują, że przestrzega Oceanusa przed zbyt pochopnym potępianiem biskupa Karteriusza oskarżonego o bigamię, polecając mu ostatecznie, aby sprawdził, czy przypadkiem oskarżycielami nie kierują jakieś inne ukryte przesłanki⁴³.

3. Zachęty i wskazania

Duchowny, zdaniem Hieronima, aby uświadomić sobie godność posługi, jaka została mu zlecona przez Boga, powinien przyjrzeć się greckiemu słowu *kleros*. Jak to tłumaczy Nepocjanowi, jest w nim zawarta idea łączności z Wszechmogącym – bycie „Jego działem”, a to oznacza, że duchowny powinien być ściśle złączony z Bogiem we wszystkich wymiarach swojego życia, nie tylko w sferze duchowej, ale również w wymiarze materialnym: „Jeśli natomiast jestem częstką Pana i sznurem dziedzictwa jego, nie wchodzę do działu z innymi pokoleniami, ale jak lewita i kapłan żyję z dziesięćcin, służąc ołtarzowi, z ofiary ołtarza mam utrzymanie, mając pożywienie i odzienie, zadowolony będę i za nagim krzyżem pójdę pozbawiony wszystkiego”⁴⁴.

W osiągnięciu takiej postawy może pomóc pokora, której wzorem dla duchownych powinien być sam Jezus Chrystus: „Pan nasz, nauczyciel pokory, gdy się uczniowie spierali o pierwszeństwo, przygarnął jedno z dzieci, mówiąc: *Ktokolwiek z was nie stanie się jak dziecko, nie może wejść do królestwa niebieskiego*. By się zaś nie wydawało, że tylko uczy, a nie czyni, dał tego przykład, obmywając nogi uczniom; przyjmując zdradę pocałunkiem; rozmawiając z Samarytanką; rozprawiając o królestwie niebieskim z Marią siedzącą u Jego stóp; ukazując się po zmartwychwstaniu najpierw słabym kobietom. Szatan natomiast nie z innej przyczyny runął z archanielskiej wysokości, tylko z pychy, która jest przeciwna

⁴¹ Hieronim, List 52,7, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, s. 18*.

⁴² Hieronim, List 52,17, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, s. 24*.

⁴³ Por. Hieronim, List 69.

⁴⁴ Hieronim, List 52,5, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, s. 16*.

pokorze. (...) W związku z tym mówi Pismo: *Bóg pysznym się sprzeciwia, a pokornym łaskę daje*. Patrz, Bracie, jakie to zło, skoro Boga ma ono za przeciwnika!⁴⁵. Praktykowanie cnoty pokory jest drogą prowadzącą m.in. do posłuszeństwa, które poleca praktykować Nepocjanowi: „Bądź podległy arcykapłanowi swemu i uważaj go za ojca duszy twojej; miłość jest oznaką synów, bojaźń oznaką niewolników”⁴⁶.

Z postawą posłuszeństwa wiąże się inne ważne wskazanie ze strony Hieronima, a mianowicie potrzeba posiadania mistrza, osoby, która wskaże właściwe sposoby rozwoju w życiu duchowym. Dlatego do Rustyka napisze: „Żadnej sztuki nie uczymy się bez pomocy nauczycieli”⁴⁷. Natomiast Paulinowi, który przeżywał dylemat, czy jako prezbiter lub biskup prowadzić innych do zbawienia, czy też żyć jako mnich w samotności, będzie tłumaczył: „każdy stan ma swoich przewodników (...) niech biskupi i prezbiterzy mają za przykład Apostołowi mężów apostołskich, których godność piastując, niech usiłują mieć i zasługi. My zaś mamy przywódcami w stanie naszym: Pawłów, Antonich, Julianów, Hilarionów, Makarych, i by odwołać się do powagi Pisma Świętego, naszym księciem jest Elias, Elizeusz, naszymi wodzami synowie Proroków, którzy mieszkali w polu i na pustyni i budowali sobie szałas w pobliżu fal Jordanu”⁴⁸. Swoje stanowisko Hieronim potwierdza przywołaniem przykładów z życia publicznego, wskazując wielkich wodzów, filozofów, poetów i innych, na których ludzie się wzorują. Nie wystarczy znalezienie mistrza, zdaniem Hieronima, istotne jest również odpowiednie miejsce, w którym się żyje. Dlatego wspomnianemu wyżej Paulinowi sugeruje, że jeśli chce być prezbiterem lub biskupem, to powinien żyć w mieście, bo to jest środowisko właściwe dla pełnienia tej posługi. Jednak jeżeli chce zostać mnichem, to zdecydowanie musi opuścić miasto, bo życie w nim będzie przeszkadzać w rozwoju tego typu powołania⁴⁹.

Posiadanie mistrza duchowego i przebywanie we właściwym miejscu wiąże się zazwyczaj, przynajmniej na początku powołania mniszego, z życiem w klasztorze. Przebywanie we wspólnocie braci jest korzystne zarówno dla usuwania grzechów, jak i dla praktykowania cnot. Elementem, który może pomóc w obu tych wymiarach, według Hieronima, jest praca. Może ona przyjmować różne formy w zależności od umiejętności konkretnej osoby. Rustykowi sugeruje prace związane z wyplataniem koszyków z wikliny, uprawą roślin, budową uli, plecieniem sieci czy pisanie ksiązek⁵⁰. Patrząc na różnorodność zadań, jakie przed nim stawia, wyraźnie staje się, że nie jest istotne, jaką pracę on podejmie, ale ważne

⁴⁵ Hieronim, List 12, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy I (1-50)*, s. 27*.

⁴⁶ Hieronim, List 52,7, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, s. 18*. Bazyl R. Degórski oraz Steven D. Driver, opierając się na traktacie Hieronima *O posłuszeństwie*, wskazują, że cnota posłuszeństwa jest najważniejsza w życiu mnicha – por. B.R. Degórski, *Posłuszeństwo i pokora jako najważniejsze cnoty mnicha w dziełach św. Hieronima*, „Dissertationes Paulinorum” 11 (2002), s. 6; S.D. Driver, *The Development of Jerome's Views on the Ascetic Life*, „Recherches de théologie ancienne et médiévale” 62 (1995), s. 59-62.

⁴⁷ Hieronim, List 125,15, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy IV (116-130)*, s. 161*.

⁴⁸ Hieronim, List 58,5, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, s. 72*.

⁴⁹ Zob. Hieronim, List 58,5.

⁵⁰ Zob. Hieronim, List 125,11.

jest, że jego ręce będą miały zajęcie. W ten sposób uzupełnia się wcześniejsze polecenie, w którym Strydończyk zachęca go, aby jego umysł był zajęty przez nieustanną modlitwę, płynącą m.in. ze znajomości psalmów na pamięć. Praktyka podejmowania pracy dla ochrony przed wpływem szatana nie była obca samemu Hieronimowi. W liście tym wspomina swoją młodość, gdy w walce z grzechem oraz pożądaniami, już po odbytych studiach klasycznych, podjął się nauki hebrajskiego, rozpoczynając od alfabetu⁵¹. Z kolei w epitafium dla zmarłego Nepocjana przypomina jego troskę o porządek w prezbiterium, o stan ołtarza, o czystość naczyń liturgicznych, która doprowadziła go do postawy świętości życia⁵².

Troska o wzrost w życiu duchowym powinna przejawiać się w praktykowaniu modlitwy i postów. We wskazaniach udzielanych duchownym wątek modlitwy nie jest tak mocno rozwinięty jak w nauczaniu przekazanym przez Hieronima w listach adresowanych do kobiet, w których znajdziemy wiele informacji dotyczących jej form i czasu⁵³. Duchownych zachęca jedynie do tego, aby ich modlitwa była nieustanna, jak to już wyżej zaznaczono. Z kolei o praktyce postu Hieronim poucza Nepocjana w następujący sposób: „Tyle sobie postów wyznaczaj, ile udźwignąć możesz. Niech twoje posty będą nieskazitelne, czyste, proste, umiarkowane, wolne od zabobonów. Cóż pomoże nieużywanie oliwy, jeśli przy tym występuje kłopot i trud poszukiwania szczególnych pokarmów?”⁵⁴. Dla Hieronima ważne jest, żeby w praktykach pobożnych zachować umiar, ale też nie szukać w nich chwały dla siebie, dlatego daje takie pouczenie: „Najtwardszym postem jest woda i chleb; ale że wszyscy żywimy się chlebem i wodą, więc nie przywiązuje się wagi do tego postu, jako zbyt powszechnego i pospolitego; taki post nie przynosi chwały”⁵⁵. Po raz kolejny zatem pojawia się kwestia praktykowania pokory. Jest ona również obecna w radach, jakich udziela duchownym Hieronim w odniesieniu do ubioru, posiłków, posiadanych dóbr, dawania jałmużny⁵⁶. Zawsze jest w nich obecne wezwanie do umiaru i skromności.

Doktor Kościoła kładzie ogromny nacisk na czytanie i rozważanie Pisma Świętego. Zachęca odbiorców swoich listów do właściwego zgłębiania nauk w nim zawartych. Do Florencjusza pisze: „Wiesz, że strawą duchową chrześcijanina jest rozmyślanie w Prawie Pańskim we dnie i w nocy”⁵⁷. Poucza Nepocjana: „Pismo Boże często czytaj, a raczej świętej lektury nigdy z rąk swych nie wypuszczaj”⁵⁸. A mniichowi Rustykowi radzi: „Dopóki jesteś w swej ojczyźnie, uważaj swoją celę za raj, zrywaj różne owoce Pisma, ciesz się z tej zażyłości i nie miej innych rozkoszy”⁵⁹.

⁵¹ Zob. Hieronim, List 125,12.

⁵² Zob. Hieronim, List 60,12.

⁵³ J.M. Łukasik, *Doskonalenie chrześcijańskie jako zadanie ucznia Chrystusa w „Listach” świętego Hieronima*, „Studia Sandomierskie” 21 (2014), s. 245-246.

⁵⁴ Hieronim, List 52,12, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, s. 22*.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Zob. Hieronim, List 52,9.11.

⁵⁷ Hieronim, List 5,2, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy I (1-50)*, s. 13*-14*.

⁵⁸ Hieronim, List 52,7, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, s. 18*.

⁵⁹ Hieronim, List 125,7, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy IV (116-130)*, s. 156*.

Czytając te wskazania, można odnieść wrażenie, że zdaniem Hieronima studiowanie Biblii jest zadaniem każdego duchownego, a jednak w liście do Paulina znajdziemy inne stanowisko. Hieronim najpierw chwali zdolność i zapał młodego prezbitera⁶⁰, aby przez przywołanie różnych postaci biblijnych posiadających swoich nauczycieli przejść do stwierdzenia: „Dotknąłem tego tylko (...) byś rozumiał, że w Pismo Święte, bez przewodnika i wskazującego drogę, wkraczać nie możesz”⁶¹. W dalszej części listu pokrótce charakteryzuje poszczególne księgi Pisma Świętego, a na koniec zaprasza Paulina do siebie i poleca siebie jako przewodnika. Hieronim bardzo poważnie traktuje kwestię studiowania Biblii, wiedząc, jak bardzo mocno wpływa to na życie człowieka, czego wyrazem są słowa zawarte w epitafium Nepocjana: „Przez ciągłe czytanie i długotrwałe rozmyślanie uczynił serce swe biblioteką Chrystusa”⁶². Praktyka studiowania Pisma Świętego odgrywała dużą rolę w życiu i nauczaniu Strydończyka, co Bazyli Degórski podsumuje w następujący sposób: „W tym monastycyzmie promowanym przez św. Hieronima istotą życia mniszego nie jest tylko czytanie Pisma Świętego, lecz także egzegeza biblijna, naukowe, systematyczne studium, zgłębianie słowa Bożego, któremu on sam poświęcił więcej czasu”⁶³.

Z praktyką studiowania Pisma Świętego przez duchownych wiązała się również kwestia głoszenia słowa wiernym. Hieronim oczekiwał od głoszących, żeby sami żyli przekazywanym słowem. Dlatego poucza Nepocjana: „Niech uczynki twoje nie przeczą mowie, aby gdy przemawiasz w kościele, nie odpowiadał ci ktoś po cichu: Dlaczego więc sam tego nie czynisz? Słaby to nauczyciel, który z pełnym żołądkiem rozprawia o poście; występować przeciw chciwości i zbrojca potrafi; usta, myśli i ręce kapłana Chrystusa powinny być w zgodzie”⁶⁴. Mocny akcent położony na studiowaniu Biblii mógł prowadzić jednak do napięć między mnichami, dlatego Hieronim bardzo wyraźnie nakazuje: „Niech jednak prosty i nieuczony brat nie uważa się za świętego dlatego, że nic nie wie, ani też doświadczony i wymowny niech nie uważa, że w języku leży świętość. Z dwóch niedoskonałości jednak o wiele lepiej być świętym nieukiem niż wymownym grzesznikiem”⁶⁵.

4. Źródła

Wskazania, jakich udziela Hieronim duchownym, wywodzą się z trzech źródeł: z myśli innych ludzi, z nauczania biblijnego oraz z własnego doświadczenia życio-

⁶⁰ Zob. Hieronim, List 53,3.

⁶¹ Hieronim, List 53,6, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, s. 29*.

⁶² Hieronim, List 60,10, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, s. 87*.

⁶³ B. Degórski, *Posłuszeństwo i studium – cechy podstawowe mnicha*, w: *Fructus Spiritus est Caritas. Księga jubileuszowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Franciszkowi Drączkowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, czterdziestopięciolecia święceń kapłańskich i trzydziestopięciolecia pracy naukowej*, red. M. Wysocki, Lublin 2011, s. 108.

⁶⁴ Hieronim, List 52,7, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, s. 18*.

⁶⁵ Hieronim, List 52,9, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, s. 20*.

wego. Pierwsze z nich należy podzielić na dwa rodzaje, a więc pisarzy antycznych oraz twórców chrześcijańskich. Z myślicieli starożytnych Doktor Kościoła korzystał w korespondencji z osobami, które, podobnie jak on, miały wykształcenie klasyczne (Augustyn⁶⁶, Damazy⁶⁷, Heliodor⁶⁸, Nepocjan⁶⁹). Jak zauważa Arthur Stanley Pease, Strydończyk kierował się w swoich pismach zasadą, że dostosowywał używany styl do odbiorców⁷⁰. Odwołania do pisarzy antycznych stanowiły czasami punkt wyjścia dla przywołania przykładów pochodzących z Biblii, jak to ma miejsce w liście do Heliodora, w którym pociesza go po śmierci Nepocjana⁷¹. Podobnie, wskazując Nepocjanowi na właściwą relację, jaka powinna panować pomiędzy duchownymi a biskupem, wychodzi od zacytowania za Cyceronem słów mówcy Domicjusza, aby przez przywołanie Aarona i jego synów przejść do zacytowania nauczania św. Piotra (1 P 5,2-4)⁷².

W innych miejscach teksty autorów pogańskich służą jako ozdoba wypowiedzi. Tak jest z cytatem z Wergiliusza w zachęcie skierowanej do mnicha Rustyka, w której Hieronim wskazuje uprawę jarzyn jako jedną z możliwych do podjęcia prac fizycznych, mających uchronić adresata listu przed pokusami ze strony diabła⁷³. Z kolei w Liście do Nepocjana przykład życia autorów starożytnych (Teofrast, Platon, Izokrates, Sofokles, Kato Cenzor i inni) służy mu jako argument, że dopiero na starość zdobywa się prawdziwą mądrość jako owoc wcześniej wykonanej pracy⁷⁴.

W swoim nauczaniu Hieronim przywołuje też twórców chrześcijańskich. Zachęcając Nepocjana, żeby słuchał jego rad, cytuje Cypriana: „Słuchaj więc nie tego, co wymowne, lecz co przekonujące [*Do Donata*, 2]”⁷⁵. W Liście do Paulina dokonuje krótkiej charakterystyki twórczości pisarzy chrześcijańskich: Tertuliana, Cypriana, Wiktoryna, Laktancjusza, Arnobiusza i Hilarego⁷⁶.

Pismo Święte było źródłem, z którego Hieronim czerpał bardzo często, zarówno z Nowego, jak i ze Starego Testamentu. W jego tekstach znajdziemy bezpośrednio odwołania do nauczania Jezusa lub apostołów, a także odniesienia do różnych wydarzeń, które mają pomagać w zrozumieniu sytuacji zaistniałych w życiu adresatów jego listów.

Nakazując mnichowi Heliodorowi posłuszeństwo kapłanom, przywołuje nauczanie zawarte w Pwt 17,12⁷⁷. Natomiast pouczając go, aby praktykował pokorę

⁶⁶ Zob. Hieronim, List 102,2; 105,2.

⁶⁷ Zob. Hieronim, List 16,2.

⁶⁸ Zob. Hieronim, List 60,5.

⁶⁹ Zob. Hieronim, List 52,8.

⁷⁰ A.S. Pease, *The Attitude of Jerome towards Pagan Literature*, „Transactions and Proceedings of the American Philological Association” 50 (1919), s. 159-160.

⁷¹ Zob. Hieronim, List 60,5-7.

⁷² Zob. Hieronim, List 52,7.

⁷³ Zob. Hieronim, List 125,11.

⁷⁴ Zob. Hieronim, List 52,3.

⁷⁵ Hieronim, List 52,4, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, s. 15*.

⁷⁶ Zob. Hieronim, List 58,10.

⁷⁷ Zob. Hieronim, List 14,8.

i nie szukał wywyższenia, wskazuje na przykład Korneliusza z Dziejów Apostolskich oraz Daniela, Amosa i Dawida ze Starego Testamentu⁷⁸. W wielu miejscach przywołuje bezpośrednie cytaty z ksiąg biblijnych, czasami zestawiając je w dłuższe wypowiedzi, jak to ma miejsce w Liście do Nepocjana, gdzie przywołuje Tt 1,9; 2 Tm 3,14 oraz 1 P 3,15, żeby wskazać adresatowi potrzebę wcześniejszego uczenia się tego, co ma być przedmiotem prowadzonego przez niego nauczania⁷⁹.

Ważnym źródłem dla nauczania zawartego w listach, skierowanego do duchownych, jest też jego osobiste doświadczenie życiowe. Ogromne znaczenie w tej kwestii ma życie pustelnicze praktykowane najpierw w Trewirze, następnie w Akwilei⁸⁰ i ostatecznie na Pustyni Syryjskiej⁸¹. Jak zaznacza Bazyli Degórski, nie był to zbyt długi okres, ponieważ Hieronim zauważył, że nie wszyscy mnisi dorastają do wzniosłości tego powołania⁸². Praktykę życia mniszego Doktor Kościoła ponownie podjął po przybyciu do Ziemi Świętej.

5. Podsumowanie

Powyższe rozważania pokazały, że w listach Hieronima znajdujemy szereg wskazań dla duchownych, które układają się w pewną całość, ponieważ dotyczą różnych etapów rozwoju życia duchowego, ale też różnych problemów i trudności, które mogą się w nim pojawić. Jednak nie można powiedzieć, że tworzą one jakąś całościową doktrynę czy regułę życia na wzór reguły Benedykta. Wynika to również z charakteru pism, w jakich znajdujemy te wskazania, czyli listów, które są kierowane do poszczególnych osób i odnoszą się do konkretnych sytuacji życiowych, jakich one doświadczają.

Analizując korespondencję Hieronima z duchownymi, można dojść do wniosku, że jest ona w pewnym sensie formą kierownictwa duchowego z jego strony. Choć na pewno nie w sensie ścisłym, ponieważ nie zawsze Strydończyk w relacjach z adresatami występuje w roli mistrza duchowego, czasami jest bardziej przyjacielem czy towarzyszem. Jednak jego rady oraz, co najważniejsze, przykład życia mogły innym pomagać we właściwym przeżywaniu ich codzienności, co dobrze ilustrują słowa papieża Franciszka: „Dla pełnego zrozumienia osobowości św. Hieronima konieczne jest połączenie dwóch charakterystycznych wymiarów jego egzystencji jako człowieka wierzącego: z jednej strony absolutne i bezwzględne poświęcenie się Bogu, z wyrzeczeniem się wszelkich przyjemności ludzkich dla miłości Chrystusa ukrzyżowanego (por. 1 Kor 2,2; Flp 3,8.10); z drugiej zaś strony, trud wytrwałego studiowania, ukierunkowanego wyłącznie na coraz pełniejsze rozumienie tajemnicy Pana. I właśnie to podwójne świadectwo, składane

⁷⁸ Zob. Hieronim, List 14,9.

⁷⁹ Zob. Hieronim, List 52,7.

⁸⁰ J.N.D. Kelly, *Hieronim...*, s. 37-38.41-43.

⁸¹ Tamże, s. 58-69.

⁸² B. Degórski, *Wstęp*, w: *Św. Hieronim. Żywoty mnichów Pawła, Hilariona, Malchusa*, przekład, wstęp i opracowanie B. Degórski, Kraków 1995, s. 14-15.

po mistrzowsku przez Hieronima, jest proponowane jako wzór: przede wszystkim dla mnichów, by ci, którzy żyją ascezą i modlitwą, byli zachęceni do oddania się żmudnej pracy badawczej i intelektualnej; potem dla uczonych, którzy muszą pamiętać, że wiedza jest wartościowa pod względem religijnym tylko wówczas, gdy opiera się na wyłącznym umiłowaniu Boga, na ogołoceniu z wszelkich ambicji ludzkich i wszelkich dążeń światowych”⁸³.

Bibliografia

- Brown P., *Augustyn z Hippony*, tłum. W. Radwański, Warszawa 1993.
- Czuj J., *Św. Hieronim. Żywot – dzieła – charakterystyka*, Warszawa 1954.
- Degórski B.R., *Posłuszeństwo i pokora jako najważniejsze cnoty mnicha w dziełach św. Hieronima*, „Dissertationes Paulinorum” 11 (2002), s. 5-29.
- Degórski B., *Posłuszeństwo i studium – cechy podstawowe mnicha*, w: *Fructus Spiritus est Caritas. Księga jubileuszowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Franciszkowi Drączkowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, czterdziestopięciolecia święceń kapłańskich i trzydziestopięciolecia pracy naukowej*, red. M. Wysocki, Lublin 2011, s. 103-109.
- Degórski B., *Wstęp*, w: *Św. Hieronim. Żywoty mnichów Pawła, Hilariona, Malchusa*, przekład, wstęp i opracowanie B. Degórski, Kraków 1995, s. 11-57.
- Driver S.D., *The Development of Jerome's Views on the Ascetic Life*, „Recherches de théologie ancienne et médiévale” 62 (1995), s. 44-70.
- Franciszek, *List apostolski w XVI stulecie śmierci św. Hieronima Scripturae Sacrae Affectus* (2020).
- Gburek A., *Wykroczenia na tle seksualnym w listach św. Hieronima*, „Vox Patrum” 29 (2009), t. 53-54, s. 563-578.
- Hieronim, List 5, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy I (1-50)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czuj (ŻMT 54), Kraków 2010, s. 13*-14*.
- Hieronim, List 12, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy I (1-50)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czuj (ŻMT 54)s. 27*.
- Hieronim, List 14, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy I (1-50)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czuj (ŻMT 54)s. 29*-36*.
- Hieronim, List 52, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czuj (ŻMT 55), Kraków 2010, s. 12*-24*.
- Hieronim, List 53, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czuj (ŻMT 55), Kraków 2010, s. 25*-36*.
- Hieronim, List 58, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czuj (ŻMT 55), Kraków 2010, s. 69*-76*.
- Hieronim, List 60, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)* oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czuj (ŻMT 55), Kraków 2010, s. 81*-94*.
- Hieronim, List 125, w: Hieronim ze Strydonu, *Listy IV (116-130)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czuj (ŻMT 63), Kraków 2011, s. 153*-165*.

⁸³ Franciszek, *Scripturae Sacrae Affectus*.

- Hieronim ze Strydonu, *Listy I (1-50)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czuja, (ŻMT 54), Kraków 2010.
- Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czuja, (ŻMT 55), Kraków 2010.
- Hieronim ze Strydonu, *Listy III (80-115)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czuja, (ŻMT 61), Kraków 2011.
- Hieronim ze Strydonu, *Listy IV (116-130)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czuja, (ŻMT 63), Kraków 2011.
- Hieronim ze Strydonu, *Listy V (131-156)*, oprac. M. Ożóg na podstawie tłum. J. Czuja, (ŻMT 68), Kraków 2013.
- Kelly J.N.D., *Hieronim. Życie, pisma, spory*, tłum. R. Wiśniewski, Warszawa 2003.
- Kieling M., „*Amicitia quae desinere potest vera nunquam fuit*”. *Przyjaźń w Listach św. Hieronima ze Strydonu*, „*Vox Patrum*” 75 (2020), s. 267-284.
- Łukasik J.M., *Doskonalenie chrześcijańskie jako zadanie ucznia Chrystusa w „Listach” świętego Hieronima*, „*Studia Sandomierskie*” 21 (2014), s. 233-254.
- Pease A.S., *The Attitude of Jerome towards Pagan Literature*, „*Transactions and Proceedings of the American Philological Association*” 50 (1919), s. 150-167.

Słowa kluczowe: Hieronim, listy, życie duchowe

Keywords: St. Jerome, letters, spiritual life